

Startnotitie partijbrede discussie "Werken in de 21^e eeuw"

Inleiding

Betaald en zeker werk is in Nederland een schaars goed aan het worden. Officieel zijn 650.000 mensen werkloos, en een groot deel van de banen die de afgelopen jaren gecreëerd zijn waren flexbanen. Daarnaast zijn er nog veel meer mensen die graag betaald zouden willen werken, maar geen betaald werk hebben. Dat komt onder andere door de financieel-economische crisis en door de bezuinigingen, maar de vraag is of er niet meer aan de hand is. Door technologische veranderingen - robotisering - kan veel werk goedkoper door machines worden gedaan dan door mensen.

Op dit moment zien we al dat terwijl sommigen niet aan werk kunnen komen, anderen zich over de kop werken of afhankelijk zijn van onzekere minibaantjes. Of onbetaald het werk doen dat tot voor kort betaald werd. Op de arbeidsmarkt tekent zich duidelijk een trend naar 'flexibilisering' af. Steeds meer mensen werken als zzp-er, als oproepkracht, of op een tijdelijk contract. Soms naar tevredenheid, maar veel mensen voelen zich steeds meer opgejaagd om altijd bereikbaar te zijn, flexwerkers nemen noodgedwongen elke klus aan, mensen stapelen deeltijdbanen om voldoende inkomen te kunnen genereren. Zo blijft er weinig tijd over voor familie en vrienden, zorg voor kinderen, mantelzorg en ontspanning.

Daarnaast zal vergroening van de economie leiden tot grote veranderingen op de arbeidsmarkt: werkgelegenheid zal verschuiven van milieuvervuilende activiteiten naar duurzame activiteiten in een circulaire economie.

Het zijn dit soort structurele veranderingen op de arbeidsmarkt die aanleiding geven om opnieuw na te denken over hoe werk en inkomen georganiseerd is in onze samenleving in de 21^e eeuw. De vraag is wat we verstaan onder "volledige werkgelegenheid" en of dat ideaal in de toekomst ooit nog optreedt. En misschien net zo relevant: is dit wel een nastrevenswaardig doel in een ontspannen samenleving? Hoe ziet GroenLinks het ideale 'werken in de 21^e eeuw' voor zich? En welke rol speelt de overheid hierbij?

Bram van Ojik schetst in zijn essay 'Kiezen om te Delen' (september 2013, zie groenlinks.nl/werk) een brede verzorgingsstaat waarin mensen zich naar eigen wens kunnen ontplooiën, maar ook zekerheden hebben. Het is zaak deze voorstellen verder uit te discussiëren: hoe richten we een toekomstvast en betaalbaar stelsel van werk en inkomen in?

In deze notitie worden deze overkoepelende vragen uitgewerkt in vier subthema's: (i) Hoe zorgen we voor meer en een eerlijker verdeling van werk?; (ii) Hoe zorgen we voor een stelsel met basiszekerheden voor iedereen?; (iii) Hoe willen we omgaan met de koppeling tussen werk en inkomen?; en (iv) Hoe krijgt de transitie vorm van werk in onze huidige, vervuilende, economie naar werk in een groene economie? Bij deze subthema's worden concrete discussiepunten geformuleerd, alsmede verwijzingen gegeven naar achtergrondliteratuur voor degenen die zich verder willen verdiepen.

Meer lezen:

- Bregman, R. (2014) 'De race tegen de machine', *De Correspondent* (<https://decorrespondent.nl/298/De-race-tegen-de-machine/27803664922-7d1bff7d>)
- Faber, A. (2013) 'Groene banen? Hoeveel, wat en hoe', *De Helling*, winter 2013 (<http://bureaudehelling.nl/tijdschrift/2013-4/groene-economie>)
- Rijk, M. De (2015) 'Twaalf mythes over werk en werkloosheid', *De Groene*, 12 maart (<https://www.groene.nl/artikel/en-dus-moeten-we-bezuinigen>)
- Van Ojik, B. (2013) *Kiezen om te delen, een verzorgingsstaat die werkt*, GroenLinks (<https://groenlinks.nl/sites/default/files/Bram%20van%20Ojik%20Kiezen%20om%20te%20delen.pdf>)

1. Hoe zorgen we voor meer werk en een eerlijker verdeling van werk?

Als de overheid zich ten doel stelt werkgelegenheid te stimuleren, dan is de vraag wat de overheid daar concreet aan kan doen. De nadruk kan daarbij liggen op beleid dat de economische groei stimuleert en daarvan afgeleid tot hogere werkgelegenheid zou moeten leiden (eerste variant) of op het stimuleren van arbeidsintensieve sectoren (tweede variant) en het creëren van banen in de publieke sector (derde variant).

In het WRR rapport 'Naar een Lerende Economie' wordt nadrukkelijk gewezen op het belang van het versterken van de productieve capaciteiten van de gehele beroepsbevolking (en daarmee het versterken van het groeipotentieel). Er kan daarbij specifiek gekeken worden naar de mogelijkheden van groene groei. Maatschappelijk gezien is het menselijk kapitaal de kurk waarop het verdienvermogen van de Nederlandse economie drijft. Dit zou forse overheidsinvesteringen in dat menselijk kapitaal rechtvaardigen. Maar een grotere arbeidsproductiviteit ('verdienvermogen') kan er ook toe leiden dat we meer produceren met minder mensen.

Er lijkt een breed politiek draagvlak voor verlaging van de lasten op arbeid (in vaktaal: het verkleinen van de wig). Het is de vraag of dit als middel voor het scheppen van werk veel effect heeft. Ook GroenLinks pleit voor lastenverlichting op arbeid, in combinatie met het verzwaren van de lastendruk op vermogen en vervuiling. Maar als we die tegen elkaar wegstrepen, creëren we nog geen ruimte voor extra werk in de publieke sector - bijvoorbeeld onderwijs en zorg. Nieuwe banen in de publieke sector nopen tot bezuinigingen op andere overheidsuitgaven of tot lastenverzwaringen.

De werkgelegenheid kan ook vergroot worden door arbeidsintensieve sectoren te stimuleren. Hierbij kan er gericht gestuurd worden op vergroening (als een duurzame, circulaire economie meer arbeid zou opleveren dan onze huidige economie). De vraag die hierbij op tafel ligt is of dit de meest effectieve manier is om groene werkgelegenheid te creëren.

Als we naast de voorgaande drie varianten om de hoeveelheid werk te laten groeien kijken naar de verdeling van werk, dan lijkt daar steeds meer ongelijkheid in te ontstaan. Er is sprake van een redelijk hoge werkloosheid maar tegelijkertijd werken mensen met een baan zichzelf steeds meer over de kop. Maar liefst 1 op de 7 werknemers kampt nu al met burn-out klachten. De meest genoemde redenen hiervoor zijn hoge werkdruk en baanonzekerheid. Werk lijkt steeds veeleisender te worden, en dit zal zeker niet verbeteren in combinatie met toenemende claims op tijd onder de noemer 'participatiesamenleving'. Los van dit eigenbelang voor werkenden, is er ook vanuit solidariteit met werklozen veel voor te zeggen om het huidige betaalde werk beter te verdelen.

Bram van Ojik heeft hiervoor het eerlijker delen van werk middels arbeidstijdverkorting als oplossing voorgesteld. Dit kan eventueel nog verfijnd worden naar levensfasen: in het zogenaamde spitsuur van het leven als werk en zorg gecombineerd moeten worden kan bijvoorbeeld de wet Arbeid & Zorg aangepast worden om het gemakkelijker te maken om langer betaald ouderschapsverlof op te nemen (zoals in Zweden). Daarnaast kan gedacht worden aan het deeltijdpensioen.

Naast de scheve verdeling van betaald werk is er ook een toenemende hoeveelheid onbetaald werk: werkzaamheden die worden gedaan in het kader van (mantel)zorg of vrijwilligerswerk, en werk dat eerst betaalde arbeid was en nu onbetaald moet worden opgevangen door de 'participatiesamenleving' (hulp bij huishouden, welzijnswork). In een vergrijzende maatschappij met kleinere gezinnen is het nodig dit soort participatie te faciliteren (zie ook subthema 3).

Discussiepunten:

- GroenLinks wil een hogere belasting op vervuiling, op vermogen en ander kapitaal. Willen we dat het geld dat daarmee wordt opgehaald (helemaal) besteed wordt aan het

goedkoper maken van arbeid, of ook aan meer banen in publieke sectoren als zorg en onderwijs?

- Is een algemene ATV wenselijk? En zo ja, hoe dwingend willen we die ATV opleggen?
- Is diversiteit in de toepassing van ATV naar typen functies, of leeftijdsfasen, of op basis van huidige tekorten en overschotten in verschillende sectoren wenselijk?
- ATV kan tot een forse verlaging van het inkomen leiden, die met name aan de onderkant van de arbeidsmarkt erin hakt. Welke voorwaarden moeten gesteld worden om ongewenste effecten bij de laagste inkomens te compenseren?

Meer lezen:

- New Economics Foundation, 21 hours – about time, youtube clip (<https://www.youtube.com/watch?v=580VyI6hFmo>)
- Van Ojik, B. & Van Es, A. (2014) *Werk eerlijk delen!*, GroenLinks (<https://groenlinks.nl/sites/default/files/downloads/newsarticle/Werk%20eerlijk%20delen.pdf>)
- WRR (2013) *Naar een lerende economie*, Amsterdam University Press (<http://www.wrr.nl/publicaties/publicatie/article/naar-een-lerende-economie-1/>)

2. Hoe zorgen we voor een stelsel met basiszekerheden voor iedereen?

Er vindt een verschuiving plaats van vaste banen naar flexbanen. Economisch onzekere tijden, harde concurrentie en veranderingen in wet- en regelgeving doet werkgevers steeds meer kiezen voor het aantrekken van werknemers op tijdelijke- en flexcontracten, zodat zij snel, gemakkelijk en goedkoop de omvang van hun werkorganisatie kunnen aanpassen. Er zijn werknemers die hier weinig moeite mee hebben, omdat de flexibiliteit hen in hun persoonlijk leven niet raakt, of omdat hun kennis en vaardigheden schaars zijn en zij zodoende altijd wel van genoeg werk verzekerd zijn. Maar voor velen geldt dit zeker niet.

Naast flexwerkers is ook het aantal ZZP-ers fors gestegen. Een groot deel hiervan kiest er bewust en met overtuiging voor om "eigen baas" te zijn. Maar ook dan kan de vraag gesteld worden of hier geen risico's worden genomen, die uiteindelijk toch door de samenleving moeten worden gedragen, bijvoorbeeld bij arbeidsongeschiktheid en gebrekkige pensioenvoorziening.

Het huidige stelsel maakt het mogelijk dat bedrijven met flexbanen de kosten van onzekerheid op de arbeidsmarkt afwentelen op de samenleving en/of flexwerkenden zelf. Vaste banen worden via oneigenlijke uitbestedings- of detachingsconstructies omgezet in flexwerk. Mensen hoppen van flexcontract naar flexcontract zonder toekomstperspectief. Werkgevers kunnen snel van mensen af als ze betere of goedkopere werknemers vinden, de flexwerker werkloos achterlatend. Als mensen niet of onderverzekerd zijn voor wezenlijke risico's als verlies van werk, ziekte en de oude dag is er een gerede kans dat dit uiteindelijk leidt tot hogere overheidsuitgaven zonder dat daar premies voor zijn betaald. De onzekerheid van een toenemend deel van de werkenden neemt ernstige vormen aan. Er treedt een segregatie op van de arbeidsmarkt, waarbij zich een groeiende groep vormt van werkenden met 'kwetsbare arbeid' (het precariaat).

De instituties van de verzorgingsstaat zijn nog altijd afgestemd op dat vaste contract. De kloof tussen flex en vast op -met name- het gebied van sociale zekerheid is groot. Dit kan aangepakt worden door te proberen het aantal flexcontracten terug te dringen, zelfs als dit mogelijk tot verlies van banen leidt. Een alternatieve aanpak is om de rechten van flexwerkers fors te versterken. Door het toekennen van rechten als ww-recht, pensioenopbouw, scholingsrecht, en daarvoor (extra) werkgeverspremies te heffen, kan wellicht een nieuw evenwicht ontstaan, waarbij werkgevers een passende "prijs" betalen voor de door hen gewenste flexibiliteit en flexwerkers een veel grotere inkomenszekerheid krijgen.

Discussiepunten:

- Welke verbeteringen voor de positie van werkenden (werknemers, zzp-ers en anderen) kun

je bewerkstelligen door de werkers meer rechten te geven, en welke door wetgeving voor werkgevers?

- Welke bescherming van flexwerkers en kwetsbare werknemers moeten we vormgeven via rechten (bv recht op opname in een pensioenfonds) en welke in de vorm van verplichtingen (bv verplichte deelname aan een pensioenvoorziening).

Meer lezen:

- WBS/FNV studie naar uitbestedingsconstructies (nog te verschijnen)
- Tinnemans, W. (2014) De Kwetsbaren, Nieuw Amsterdam Uitgevers

3. Hoe willen we omgaan met de koppeling tussen werk en inkomen?

Binnen GroenLinks is al sinds de oprichting een geanimeerd gesprek gaande over betaald werk, de verplichting tot het zoeken naar betaald werk, en het recht op uitkering. Dit wordt vaak onder de noemer 'basisinkomen' gevoerd, hoewel er een grote variatie aan voorstellen bediscussieerd wordt. Van een daadwerkelijk onvoorwaardelijk basisinkomen, via negatieve inkomstenbelasting, tot het vergroten van de vrijheid tot bijverdienen in uitkeringssituaties. Door trends als robotisering en een ongelijke verdeling van betaald en onbetaald werk in de samenleving staat deze discussie weer hoog op de agenda.

De meest fundamentele vraag bij dit subthema is die naar de rechtvaardigheid van een inkomen zonder voorwaarden. Door iedereen voldoende inkomen te geven om van rond te komen, heeft iedereen de vrijheid diens leven naar eigen inzicht en voorkeur in te richten (zelfbeschikking). Dit kan ruimte creëren voor creativiteit en ondernemerschap (omdat risico op inkomensverlies gereduceerd is), en er aan bijdragen dat mensen werken vanuit een intrinsieke motivatie. Dit hoeft echter niet voor iedereen te gelden. Er kan een groep burgers ontstaan die wel van een inkomen uit de samenleving genieten maar niet bijdragen aan die samenleving. De vraag is wat dat betekent in het kader van de GroenLinkse visie op burgerschap en wat het betekent voor de "intrinsieke waarde" die betaald werk voor zeer veel mensen heeft.

Daarnaast kunnen onvoorwaardelijke uitkeringen gezien worden als een instrument voor de luie overheid. Heeft die overheid nog de prikkel om aan werkgelegenheidsbeleid te werken? Of zich in te spannen voor het verbeteren van de positie van kansarme groepen, zoals extra onderwijs, zorg en (re)integratie op de arbeidsmarkt? En hoe zit het met de emanciperende waarde van werk?

Indien om principiële of om pragmatische redenen de voorkeur uitgaat naar een *voorwaardelijke* vorm van basisinkomen, kan de vraag gesteld worden welke dan in redelijkheid de voorwaarden zouden moeten zijn. In elk geval lijkt de huidige rigide sollicitatieplicht niet de goede invulling. Deze is - zeker in tijden van hoge werkloosheid - een zinloos, frustrerend en kleinerend gebeuren. Voorwaarden zouden allicht in het teken kunnen staan van maatschappelijke betrokkenheid, mantelzorg, het volgen van onderwijs en dergelijke.

Een alternatief voor een algemeen basisinkomen is een negatieve inkomstenbelasting. In dit model ontvangen de laagste inkomens een uitkering van de belastingdienst (negatieve inkomstenbelasting), die naarmate men meer gaat verdienen vermindert en tenslotte omslaat in het betalen van inkomstenbelasting. Het verschil ten opzichte van een basisinkomen is dat met een negatieve inkomstenbelasting veelverdieners geen uitkering van de overheid ontvangen. Het verschil met het huidige systeem is dat er een veel natuurlijkere ('glijdende') overgang is tussen enkel een uitkering krijgen en een volledig inkomen uit een baan hebben.

Een variant die dichter bij het huidige stelsel ligt is het vergroten van de mogelijkheden om bij te verdienen in de bijstand. Het huidige stelsel van bijstand met sollicitatieplicht en strenge straffen bij vermeende fraude is gebaseerd op wantrouwen. Bram van Ojik heeft daarom met

enkele fractievoorzitters en raadsleden uit grote steden opgeroepen een stelsel op basis van vertrouwen in mensen te creëren. Een bijstand met meer mogelijkheden om bij te verdienen en minder verplichtingen in de bijstand.

Het laten vervallen of versoepelen van de eisen verbonden aan het recht op uitkering brengt een forse vereenvoudiging van het bureaucratische bestel met zich mee, wat een kostenbesparing oplevert. Tegelijkertijd wordt oneigenlijk gebruik van de uitkering wel makkelijker en ontvangen mensen die het niet nodig hebben alsnog een bijdrage van de overheid. Door de koppeling tussen werk en inkomen lossier te maken zal allicht de zogenaamde armoedeval verminderen. Doordat uitkeringen niet meteen komen te vervallen als je van niet werken naar werken gaat, loont het altijd om betaald werk aan te nemen en je op die manier te ontplooien. Tegelijkertijd kan een versimpeling van het uitkeringsstelsel ook leiden tot minder maatwerk voor mensen die het echt nodig hebben (bijvoorbeeld chronisch zieken). Is dat wenselijk?

Al deze mogelijke effecten zijn reeds welbekend, en tevens in zekere mate koffiedik kijken: de daadwerkelijke effecten van lossier koppelen van werk en inkomen staan niet vast. Zeker voor de meest fundamentele optie – het onvoorwaardelijk basisinkomen – is het niet zeker wat het met het welzijn en de economie zal doen. Dat kunnen we uiteindelijk pas weten als we het proberen op nationale schaal (waarbij ogenblikkelijk de vraag opdoemt wat te doen met de mensen van buiten Nederland die zich hier vestigen).

Discussiepunten:

- Hoe gaan we om met het stellen van voorwaarden aan de uitkering, vanuit onze visie op verantwoordelijkheid en burgerschap?
- Hoe zien we de emanciperende rol van werk? Wat vinden we bijvoorbeeld van de verwachting dat de arbeidsparticipatie van vrouwen gaat afnemen bij invoering van een basisinkomen?
- Wat vinden we van verschillende opties (versoepeling voorwaarden, negatieve inkomstenbelasting, basisinkomen) bij de koppeling van werk en inkomen?
- Hoe zou de transitie vanuit ons huidige stelsel naar een dergelijk nieuw stelsel eruit moeten zien? Kunnen we er langzaam naartoe werken, of vraagt het om een éénmalige, zeer grote omvorming van ons sociale zekerheidsstelsel en blijft daarmee ver buiten bereik?
- Moeten we ons richten op overtuigende voorstellen voor verbeteren van ons huidige uitkeringsstelsel – zoals versoepeling van de verplichtingen in de bijstand - of zetten we in op een geheel nieuw stelsel?
- Hoe gaan we om met het spanningsveld tussen een open samenleving (voor arbeidsmigranten en vluchtelingen) en de financierbaarheid van ruimhartige vormen van een basisinkomen?

Meer lezen:

- Blom, J. (2013) Gemeenschappelijke lijnen in het GroenLinks-denken over sociale zekerheid (<http://bureaudehelling.nl/artikel/gemeenschappelijke-lijnen-in-het-groenlinks-denken-over-sociale-zekerheid>)
- Bregman, R. (2014) *Gratis geld voor iedereen*, De Correspondent (lees hier een bespreking: <http://bureaudehelling.nl/blog/de-helling-leest-gratis-geld-voor-iedereen>)
- Diverse bijdragen m.b.t. basisinkomen en nut van werk op website Bureau de Helling (<http://bureaudehelling.nl/>)
- Fransman, R. (2014) 'Basisinkomen: het alternatief voor de rondpompomachine', Follow The Money, 26 februari (<http://www.ftm.nl/column/basisinkomen-het-alternatief-voor-de-rondpompomachine/>)
- Van Ojik et al. (2015) *Een sociale bijstand: wel bijverdienen, geen verplichtingen*, GroenLinks (<https://groenlinks.nl/nieuws/laat-mensen-bijverdienen-naast-bijstandsuitkering-0>)

4. Hoe krijgt de transitie vorm van werk in onze huidige, vervuilende, economie naar werk in een groene economie?

GroenLinks streeft een fundamentele vergroening van de economie na. De vraag moet gesteld worden wat voor veranderingen dit op de arbeidsmarkt tot gevolg zal hebben. Grofweg zijn twee lijnen denkbaar. Ofwel werkgelegenheid in milieuvervuilende sectoren vermindert en verdwijnt op termijn, terwijl die in duurzame sectoren stijgt, ofwel vervuilende en/of energieverblindende sectoren transformeren geleidelijk in "schone" sectoren. Feit is dat veel producten die uit (nu nog) vervuilende sectoren komen, niet weg te denken zijn uit onze samenleving. Dit roept de vraag op wat we willen doen met vervuilende sectoren die (nog) nodig zijn en vaak ook voor significante hoeveelheden banen zorgen. Is er bijvoorbeeld nog plaats voor Tata Steel in Nederland? We zullen immers staal blijven gebruiken voor een veelheid aan toepassingen. Als deze energieverblindende productie uit Nederland verdwijnt, dan vindt deze elders op de wereld, onder wellicht nog vervuilender productiemethoden nog steeds plaats. Vergelijkbare redeneringen gaan misschien op voor bijvoorbeeld de glastuinbouw, die energieneutraal kan worden, en een deel van de chemische industrie, die zich kan transformeren in bio-science productie. Willen we maatschappelijk draagvlak voor fundamentele vergroening verkrijgen, dan zal deze soepel samen moeten gaan met behoud en groei van werkgelegenheid. We kunnen niet eerst veel werk kwijt raken, om het pas *op termijn* weer terug te winnen.

Het is evident dat de overheid een belangrijke rol te spelen heeft in de vergroening van de economie. Daarbij is wel de vraag of de overheid enkel 'groene kaders' stelt (wet- en regelgeving die vergroening stimuleert of afdwingt), of dat de overheid ook actief groene investeringen moet doen en groene innovaties in gang moet zetten ('groene topsectoren' promoten?). De mate waarin de overheid bij de vergroening ook kan sturen op werkgelegenheid hangt mede van het antwoord op deze vraag af.

Op het persoonlijke niveau betekent de transitie naar een groene economie dat de inhoud van werkzaamheden voor veel mensen zal veranderen. Kort door de bocht gezegd: de vuilnisman verandert van iemand die afval ophaalt en wegwerpt in iemand die grondstoffenkringlopen gaande houdt. Voor veel andere werknemers zal ditzelfde gelden: hun banen verkleuren van grijs naar groen. Daarnaast zullen mensen uit vervuilende sectoren naar groene sectoren moeten overstappen. Dat roept de vraag op hoe werkenden tijdig de nieuw vereiste kennis en vaardigheden verkrijgen. Hoe dragen we hier zorg voor, en hoe voorkomen we dat werknemers tussen wal en schip vallen?

Discussiepunten:

- Hoe gaan we om met de wens meer zekerheden te creëren op de arbeidsmarkt en tegelijkertijd een grote structurele transformatie van de economie te bewerkstelligen?
- Moet de vergroening van de economie plaatsvinden onder de conditie van behoud en versterking van werkgelegenheid, of accepteren we een overgangperiode met frictiewerkloosheid?
- Moet de overheid zich vooral richten op vergroening van bestaande economische activiteit, of zich primair richten op nieuwe groene sectoren? En welke zijn dan voor Nederland kansrijk?

Meer lezen:

- Faber, A. (2014) Noodzaak en kans voor groen industriebeleid in de Nederlandse economie, WRR
- Seifert, J. (2009) The European green collar economy, Green European Foundation (<http://gef.eu/publication/the-european-green-collar-economy/>)

Jasper Blom
31 maart 2015
(met dank aan het deskundige advies van meelezers)